

Олександра КИЯШКО

світова

класика

ЗНАК СМЕРТІ - ЗНАК ЖИТТЯ

«Сьома печать» і проблема смерті

*«...я впевнений, що я живий
і що скоро помру.
Так, окрім цієї - впевненості
в мене нічого немає».*

А. Камю

Істота, що живе, знає тільки життя. І дві його таємниці - початок і кінець, народження і смерть - з головними для формування людського світобачення, ціннісних орієнтирів, розуміння себе і собі подібних.

На протигагу народженню, смерть - таємниця, оповита сумом та мороком. Саме вона, незбагненна та необхідна, змушувала людину замислюватися так глибоко, як ні жодна проблема чи турбота повсякденного життя. Смерть, спонукаючи до питання «Що таке життя?», з підґрунтям одвічного питання про його сенс. В багатьох аспектах життя визначається смертю.

Фільм І.Бергмана «Сьома печать» пройнятий метафоричністю та біблійними алюзіями, філософським підтекстом та глибинним змістом, що просто волає про сенс життя, місце людини, її долю, про добро та зло.

Дія починається появою Смерті на екрані й закінчується її відходом. Події, що відбуваються під час епідемії чуми, несуть на собі відбиток очікування смерті - безжальної і несвоєчасної. Це очікування спонукає героїв задуматися над тим, для чого вони живуть, знайти Вищий сенс, Бога.

Наполегливо шукає його лицар Антоній Блок: «Із тьми благаю тебе, Господи. Помилуй нас, бо ми слабкі, ми боїмося, ми нічого не знаємо». Смерть лякає героїв фільму тому, що вони не можуть віднайти Вищий сенс. Трагедію людини, яка живе і вмирає, не знаючи чому і для чого, під дією відсторонених, незрозумілих і ворожих для неї сил, автор вкладає в кілька реплік зброєносця Йонса: «Хто прийме цю дитину? Янголи? Чи Бог?»

Чи Диявол? Чи лише порожнеча? Порожнеча, хазяїне!« І вдруге, з приводу юної відьми, яку мають спалити на вогнищі: «Заирни їй у вічі, хазяїне. І бідному розумові дещо відкрилось. Порожнеча під місяцем».

Порожнеча і самотність завжди лякають людину. Порожнеча життя і самотність перед лицем смерті лякають вдвічі більше. Навіть диявол перед смертю кидає свою вірну служницю відьму на самоті.

Кожен з героїв, хоч і знаходиться в гурті, лишається сам на сам із ворожим і незрозумілим. Тому наближення смерті є таким страшним і паралізуючим: «Ми стоїмо безсило, у нас опустилися руки і бачимо ми те саме, що бачить вона і нам також страшно».

Відразу впадає у вічі, що проблема вмирання у фільмі - проблема сучасна. Середньовіччя, в якому відбувається дія фільму, такої проблеми не знало. Середньовічна смерть, за визначенням дослідника розуміння та ставлення до смерті в Європі Філіпа Ар'єса, була «смертю прирученою». Життя не кінчалось зі смертю, а було прелюдією до іншого, вічного життя. Спільність долі - «всі колись вмирають» - підкріплювалась тим, що людина не лишалася сама зі своїми думками. В момент смерті її оточувала громада, розподіляючи між усіма членами страх очікуваного, який пізніше, в ХХ столітті, повністю ляже на серце однієї людини - вмираючого.

ХХ століття вважається епохою екзистенціалізму, який мовою філософського вчення висловив думки та світорозуміння людства. Щедру данину екзистенціалізму віддав І.Бергман,

сприймаючи його як умонастрій, певний спосіб мислення, що захопив самого митця і став його власним мисленням. Самотність, «закинутість» людини у незбагнений та ворожий їй світ, ірраціональність людського існування, позбавленого смислу - провідні теми багатьох фільмів Бергмана.

Починалося з відчуття незрозумілого страху, що висловлює один із героїв кінокартини «Фанні та Олександр» Ісаак Якобі, маючи на увазі перше десятиріччя нашого століття: «...Просто таке враження, ніби все навкруги псується, стає страшнішим. Псується погода, псуються люди, страшнішими стають машини, жахливішими війни. Кордони висаджені у повітря, і все те, що немає назви, розповзається по світу, і зупинити це не вдасться».

На зміну страхові прийшла розгубленість людини, втрата будь-яких орієнтирів. Ось як свідчить про це сам І.Бергман: «Колись мое уявлення про світ було вкрай догматичним, потім воно дедалі більше і більше розхитувалось, а тепер його взагалі не існує».

Глибокий песимізм охоплює людину, яка позбулася системи координат свого і без того складного життя. «Я просто радарний пристрій, який реєструє предмети і явища і повертає ці предмети та явища у віддзеркаленій формі в суміші зі спогадами, снами та фантазіями. Туга й прагнення знайти форму», - пише Бергман.

І нарешті крізь страх, розгубленість і тугу проглядають основними постулатами екзистенціалізму головні його причини. І знову за словами самого режисера: «Ти з'являєшся на світ без будь-якої мети, живеш без будь-

якого сенсу, смисл полягає в самому житті, а, вмираючи, згаєш, і «бути» перетворюється на «не бути», і Богові зовсім необов'язково перебувати серед наших дедалі примхливіших атомів».

Отже, це - гранична відокремленість людських індивідів, що породжує нестерпну самотність. Це - життя, що закінчується зі смертю, і нічого, крім самого життя, повсякденної рутини не має значення, а, значить, не має сенсу і саме буття.

На початку ХХ століття, збігаючись у часі з появою філософії екзистенціалізму, відбувається зміна розуміння і ставлення людини до смерті. Смерть індивідуалізується до краю. Давно переставши бути справою громадською, вона перестає бути і справою сімейною. Найближчі родичі до останнього моменту ховають від помираючого наближення смерті, змушуючи і його брати участь у спектаклі «нічого страшного не відбувається». Людина, залишена без підтримки близьких, не може зізнатись навіть собі, що вмирає.

Суспільство відчуває себе дедалі менше причетним до смерті індивіда. Складається враження, що суспільству соромно за існування смерті і протягом життя люди поводяться так, ніби її не існує. І логічним фіналом атомізованого життя є атомізована смерть - випробування надто важке для людини, щоб подужати його самотійно.

Смерть видається чимось брудним. Вік гігієни та медикалізації ізолює смерть в лікарні, де моральна самотність помножується на фізичну і робить нестерпним можливо найважливіший момент життя, який визначає його сенс.

Звідси - незрозумілий страх, що є страхом смерті, який переслідує людину протягом життя. Звідси - розгубленість від існування того, що за суспільними нормами не існує - смерті - і повної неготовності до її приходу. Звідси - самотність людини в житті, як відгук її самотності в момент смерті. Звідси, нарешті, втрата сенсу життя і піднесення самого життя над його сенсом. Все - від страху смерті, породженого індивідуалізованим ХХ

Кадри з фільму
«Сьома печать».
Режисер
І.Бергман. 1957.

століттям. І чи не тут треба шукати коренів філософії екзистенціалізму? Шукати їх у психологічних настановах європейців щодо смерті, які на поверхні сформувались за допомогою слів та речень філософського вчення.

І чи не цим підводним течіям підкорився режисер, показавши в середньовічному антуражі кричущу проблему сучасності - проблему «здичавілої» смерті ХХ століття з її жахливою порожнечою.

Марні пошуки сенсу життя Антонія Блока означають втрату цього сенсу сьогодні, появу проблеми розуміння і прийняття смерті.

Не можна безкарно викреслювати те, чим кінчається процес життя і починається його осягнення. Це може перетворити єдино неповторне життя на кошмар очікування чогось невимовно жахливого, чи марну спробу втекти від того, від чого не втечеш, посиливши жах самотності: «Протягом усього мого нелегкого життя, крізь роки, що ще не настали, із глибини майбутнього летів мені назустріч похмурий подих і зрівнював усе на своєму шляху...» (А.Камю) .

Знаком смерті відмічено все життя людини. Як це не дивно, знак смерті - знак життя.